

DOI: 10.32347/2786-7269.2023.3.47-55

УДК 711.1

Реброва К.Д.,
kathrebrova@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8571-6790,
Короткова Т.М., kotasya@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8375-569X,
д.арх., професор **Яценко В.О.**,
viktoryathenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-6054-729X,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Екологічний туризм – одна з найновіших подій, з достатньо невизначеним колом занять з, поки що, малочисельним контингентом прихильників.

Панченко Т.Ф.

Сьогодні питання збереження природи, покращення екології та взаємодія її з туристичною діяльністю є одним з головних завдань на всіх рівнях системи розселення. Специфіка туризму в нашій країні характерна тим, що він безпосередньо розглядає історію, пам'ятки в контексті з природою яка в більшості була первопричиною пам'яток культури, архітектури та містобудування. В статті виділено основні принципи визначення потенціалу для розвитку культурно-екологічного туризму, це первинність природної складової, невід'ємності сутності пам'яток культури і природного оточення; екологічної культурної та соціальної сталості; поетапного системного розвитку мережі архітектурно-будівельних об'єктів галузі.

Ключові слова: туризм; екологія; культура; територіальна громада; система розселення; культурна спадщина; природний потенціал.

Вступ. Відповідно до міжнародної програми ЮНЕСКО “Людина і біосфера” в Україні екологічний туризм набуває важливих позицій. В країні створюються біосферні заповідники такі як Асканія-Нова в якому поєднано флору і фауну з максимальним відтворенням природного середовища та створена можливість для людини відчувати себе елементом його; Дунайський біосферний заповідник, який поєднує природу, активний відпочинок, науку, освіту пізнання природного верховенства та інші.

До даної категорії відносяться елементи природного середовища які стали функціональною зоною урбанізованого середовища це дендропарк “Софіївка” в

м. Умань, “Олександрівка” в м. Біла Церква, “Тростянецький” на Чернігівщині та інші.

Вивченість теми. Проблеми туризму в своїй суті є бажання людини глибше познайомитись з природним середовищем частиною якою вона є. Знайомство носить характер відпочинку, активної взаємодії з природою, вивчення, дослідження, відновлення енергетичного стану тощо.

Базовим дослідженням та формуванням основ туристичної галузі по праву можна вважати праці Панченко Т.Ф., Бейдик О.О., Крижанівську Н.Я., Родічкіна І.Д., та інші [10-14, 20]. Окремі питання туристичної галузі розглядали багато інших архітекторів та краєзнавців: Панкова Є.В., Вечерський В.В., Ладигіна І.В., Вихристенко Б.І., Крачило Н.П. та інші [5, 16, 19].

Значної уваги приділялось даному питанню на рівні законодавчої сфери та методичному керівництву проектування туристично-рекреаційної галузі в Україні [1, 2, 3, 4, 6, 7].

Мета та новизна досліджень: полягає в виявленні наявних чинників галузі в новій системі розселення, а саме в умовах реформованого адміністративно-територіального устрою, та спроба розглядати екологічний туризм України як складову стратегії економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь має досить широку сферу своєї діяльності. Проте головними чинниками її є наявність ресурсних можливостей визначеної території: територіальної громади, району, області, країни. Якщо країна це формування стратегії розвитку галузі, то інші це специфіка її реалізації.

Відомо, що туристична галузь може формуватися на культурних, етнічних, економічних, природних, історичних та інших факторах які визначають її особливість та характер розвитку.

В даному дослідженні головну увагу приділено культурному та природному потенціалу, тому що в умовах багатой природи нашої країни пам'ятки культури є невід'ємною складовою екологічної сталості.

Тому важливим ресурсним потенціалом розвитку туризму є культурний. Саме тому одним із принципів визначення є формування понятійно-теоретичного контексту культурного потенціалу пов'язаного з усіма проявами соціального життя людей, їх традиціями, теоріями і версіями їхнього майбутнього. В основі поняття терміну лежить слово “культура” (від лат. Cultus - спосіб життя, заняття, освіта), яке енциклопедично сформульовано як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. (10). До науки про культуру відносяться також етнологія, етнографія, соціологія, філософія культури, які займають значне місце в теорії і практиці не тільки архітектури та містобудування, а і створенні окремої сфери

пов'язаної з вивченням, дослідженням, популяризацією, збереженням, відновленням, що є завданням туристичної діяльності, як основи культурології архітектури.

В теоретичному плані найбільш обґрунтовано та викладено поняття “культурологія архітектури” в роботах Ю.М. Білокоця та І.О. Фоміна, сформульоване наступне: поняття “архітектура” вбирає в себе такі основоположні категорії культури як наука (пошук істини), мистецтво (досягнення краси), філософська етика і соціологія (прагнення добра). Окрім фахового тлумачення терміну “культура” важливо окреслити поняття “культурні ресурси”, як реальну основу не тільки наукових досліджень, а і як потужний потенціал розвитку країни в сфері туристичної галузі, що дасть змогу відчувати природну сутність і єдність: культура - архітектура - природа.

Культурні ресурси в галузі архітектури та містобудування це: пам'ятки культурної спадщини (споруди, міські ансамблі, міста, комплекси), пам'ятки садово-паркового мистецтва, історичні поселення, їх ареали та фрагменти, історико-архітектурне або етно-культурне середовище, визначні місця, унікальні природні утворення, археологічні території.

Головним зверненням міжнародного ставлення до туристичної галузі стали декларації (ICOMOS, 2011 р) з головними гаслами:

- туризм і розвиток: чи може бути сталим розвиток туризму?
- спадщина та питання туризму, які стратегії і які засоби?
- заохочення місцевих громад до керування спадщиною та розвитком туризму;
- врахування фінансових внесків туризму для покращення привабливості спадщини;
- інструменти оцінки впливу культурного туризму на рівень зайнятості регіональної економіки.

Такі позиції, які обґрунтовані міжнародною організацією свідчать про підвищення уваги, ролі та місця туризму у світовому розподілі праці, як ефективного інструменту в поєднанні таких галузей як культура, економіка та екологія. І, без сумніву, є екологічний туризм в тісному поєднанні з культурним потенціалом.

Спираючись на ряд законодавчих документів як світового так і вітчизняного рівня та теоретично-наукові дослідження Панченко Т.Ф. сформулювала чотири основні принципи сталого розвитку туризму з урахуванням культурологічного та екологічного факторів:

- принципи екологічної сталості;
- принципи культурної сталості;
- принципи соціальної сталості;

- принципи економічної сталості.

В даній роботі саме взято за основу дані принципи за якими і пропонується сформувати стратегічний потенціал того чи іншого майбутнього об'єкта. Зрозуміло, що розглядати відокремлено дані принципи неможливо, тому саме у контексті сталого розвитку взаємовідносини між архітектурою, природою та туризмом полягають у тому, що створюються “архітектурно-ландшафтне середовище для туризму” з сталим екологічним підґрунтям. Саме інтеграція різних галузей формулює, на думку Панченко Т.Ф., культурологічну парадигму: культурна спадщина-культурний ландшафт-культурний туризм [10].

Потужним ресурсним потенціалом розвитку туризму є природній, який в певній мірі взаємодіє з іншими, як це відмічалось раніше.

Територіальні рекреаційні системи різних рівнів є підґрунтям для розвитку різних видів туризму: спортивного, навчального, пізнавального, реабілітаційного тощо.

На території України Генеральною схемою було виділено чотири туристичних регіони: Карпатський, Дніпровський, Азово-Чорноморський, Поліський і була виділена система туристичних центрів регіонів, районів і окремих зон залежно від наявності в них екскурсійних об'єктів і їх ролі в організації туристичного обслуговування, архітектурно-містобудівна складова.

Принципи розвитку туристичної галузі на основі екологічного потенціалу є максимальне використання природно-рекреаційних ресурсних можливостей території з урахуванням допустимих навантажень на ландшафт [15].

На території України визначено близько 30 національних і регіональних парків, біосферних та природних заповідників з унікальними природними ресурсами, які і можуть визначати особливості розвитку туристичної галузі природного спрямування. На жаль, туристична система не може похвалитися своєю архітектурно-містобудівною інфраструктурою якій би належали різноманітні заклади науки, відпочинку, спорту, транспорту тощо, тому важко формувати характер туристичного відпочинку з гарантованою системою обслуговування. Здебільшого туризм даного напрямку як і культурний носить пізнавальний характер, який не передбачає відповідної системної парадигми взаємодії: держава-природа-туристична галузь-людина.

Тому для вивчення потенціалу природного та культурного спрямування пропонується принцип поетапного системного розвитку:

- аналіз та визначення реальних можливостей існуючого ресурсного потенціалу для можливого розвитку туристичної галузі. Особливо окрім потенціалу культурного та природного необхідно проаналізувати існуючий та перспективний план архітектурно-містобудівного забезпечення галузі.

- аналіз можливостей та потреб того чи іншого регіону в розвитку даної галузі, а саме економічні, матеріальні, характер потенціалу, перспектива як внутрідержавного так і закордонного інтересу;

- залучення економічного інтересу до галузі шляхом створення архітектурних комплексів з наданням послуг міжнародного рівня для відродження туристичної галузі в Україні та спільних з іншими державами програмах;

- визначення та удосконалення внутрішніх ресурсів та приведення їх до міжнародних стандартів у всіх сферах туристичної діяльності, особливо в створенні спеціалізованих містобудівних та архітектурних комплексів різних рівнів.

- поєднання всіх видів туристично-рекреаційної діяльності в “техноєкопарках” - архітектурних комплексах різного рівня та популяризація у різних вітчизняних та закордонних інформаційних джерелах. Рекламна діяльність має стати поштовхом до зацікавленості не тільки користувачів а і бізнесу;

- девіз туристично-рекреаційної галузі в основі якої культура і екологія має стати не тільки українським, а і мати міжнародний інтерес, оскільки в нашій країні є значний культурно-історичний, природно-рекреаційний та соціальний потенціал здатний зайняти одне з перших місць в світі.

Але на даний час нам необхідно:

- налагодити державне регулювання використання ресурсного потенціалу культурно-екологічного туризму на всіх рівнях від національного до об'єктного;

- створити перспективне бачення системи містобудівних та архітектурних об'єктів які будуть здатні акумулювати всі види діяльності;

- запропонувати систему завдань не тільки використання ресурсів, а і збереження, ощадливого використання наявних ресурсів;

- і головне - створення архітектурно-містобудівних комплексів визначити відповідального координатора розсудливого розвитку: (використання, відновлення, фінансування, взаємодія всіх органів тощо) для формування системного культурно-екологічного туризму України.

Висновок. Формування туристично-екологічної мережі в вигляді системи архітектурно містобудівних комплексів в першу чергу має передбачати програму поєднання національної ресурсної стратегії з перспективними світовими мережами. Головними принципами мають стати:

- вивчення просторової структури існуючого потенціалу за допомогою вітчизняних та зарубіжних методик;

- визначення вузлових елементів майбутньої системи екокомплексів надання послуг різного рівня;
- регіональна спеціалізація містобудівних комплексів;
- програмне забезпечення невикористання, а перспективна взаємодія направлена на збереження, відновлення та розвиток галузі з залученням всіх заінтересованих сфер під загальним архітектурно-містобудівним баченням майбутнього.

Результати теоретичних досліджень сформувавши основу концептуальної магістерської роботи з визначення культурно-екологічного потенціалу формування туристичної галузі Чернігівської області. (Рис.1)

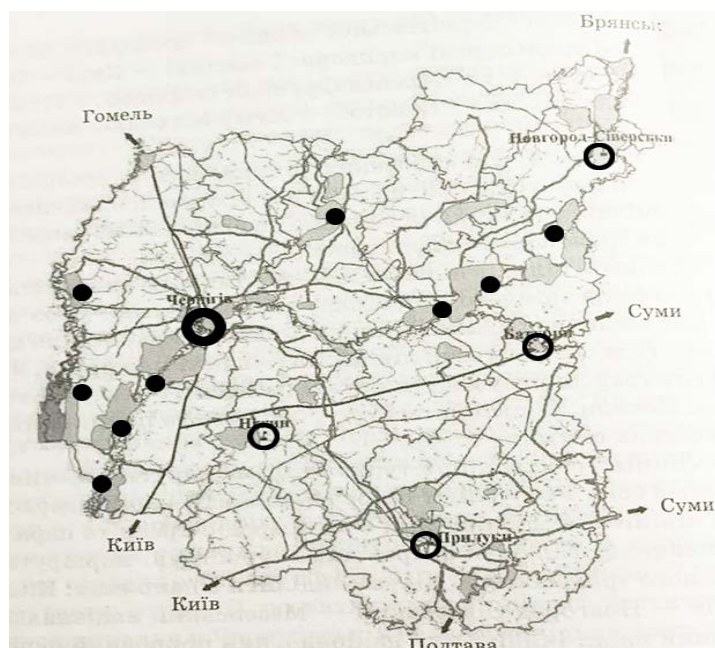

Рис.1. Туристично рекреаційна мережа з архітектурно-містобудівними комплексами трьох рівнів

- що об'єднує всі види надання послуг та забезпечує довгостроковий відпочинок туристично-рекреаційний комплекс по наданню послуг для короткострокового відпочинку вихідного дня
- короткостроковий, епізодичний туристичний маршрут з наданням необхідних послуг

В роботі запропоновано трирівневу систему галузі з типологією необхідних архітектурно-містобудівних об'єктів, що дають можливість надавати цілорічні послуги туристичної галузі з різним терміном, та системного обслуговування на рівні вітчизняних та закордонних аналогів.

Як результат наведено приклад можливої системи культурно-екологічного туризму Чернігівської області – маршрут тижневого туру. (Рис.2)

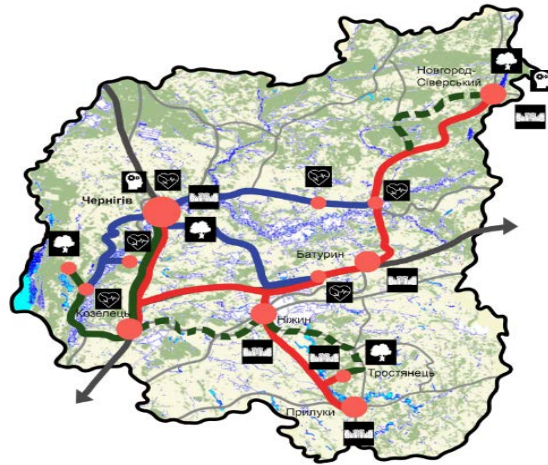

Рис.2. Пропозиція формування туристичних маршрутів Чернігівської області
(Маршрут тижневого туру)

Список літератури

1. Закон Української РСР «Про охорону природного навколишнього середовища» (25.06.1991). Зб. Законодавчих актів України про охорону навколишнього середовища. Чернівці. 2004. С. 7-26.
2. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної мережі України на 2000-2015 роки» (21.09.2000). Голос України, Київ. 2000 №209 (2456). С. 4-6.
3. Закон України «Про туризм» (15.09.1995). Голос України, Київ. 1995. №214 (1214). С. 4-6.
4. Мардер А.П., Євреїнов Ю.М., Пламєницька О.А. та ін. Архітектура. Короткий словник довідник. Київ, Будівельник. 1995. 333 с.
5. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. Київ. 2003.
6. ДБН Б.2.2-12:2019 Планування та забудова територій (остаточна редакція). Мінрегіонбуд, Київ. 2019. 176 с.
7. Містобудування. Довідник проектувальника. Київ Укранрхбудінформ, 2001. 192 с.
8. Панченко Т.Ф., Закревський О.І., Ткачов А.О. Національна доповідь про екотуризм в Україні. Київ, Мінекобезпеки. 1999. 23 с.
9. Основне положення «Генеральної схеми розвитку і розміщення курортів, місць відпочинку та туризму, природних парків та заповідників в Українській РСР». Київ, НИИПградостроительства. 1984. С 22-93.
10. Панченко Т.Ф. Курортно-рекреаційна система України. Сучасний стан та перспективи розвитку. Зб.наук.праць: Туристично-краєзнавчі дослідження. Київ, Кармаліта. Вип II. 1999. С. 381-393.
11. Панченко Т.Ф. Ландшафтно-рекреаційне районування територій України. Зб. наук. праць: Досвід та перспективи розвитку міст України. Охорона довкілля. Ландшафтна архітектура. Київ, Логос. 2002. Вип. 2. С. 16-25.
12. Родичкин И.Д. Человек, среда, отдых. Київ, Будівельник, 1977. 160 с.
13. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Монографія. Київ, КНУБА. 2001. 395 с.
14. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. Київ, Палітра. 1997. 130 с.
15. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (теорія і практика). Київ, Логос. 2003. 246 с.

16. Везерський В.В. Загальні відомості про історико-культурні ресурси в туристичних регіонах України. Зб.наук.праць: Туристично-краєзнавчі дослідження. Київ, Кармаліта. 1999. Вип. 2. С. 90-121.
17. Географічна енциклопедія України. В 3-х т. Київ, Українська Радянська Енциклопедія ім. М.П. Бажана. 1990. Т.2.
18. Краткий справочник архитектора. Ландшафтная архитектура. Под ред. И.Д. Родичкина. Київ, Будівельник. 1990. 336 с.
19. Ладигіна І.В., Дубина Н.Г. Ландшафтна архітектура в умовах урбанізації. Навчальний посібник. Харків. 2019. 192 с.
20. Крыжановская Н.Я. Эколого-градостроительные принципы проектирования ландшафтно-рекреационных территорий Украины. Учебное пособие. Київ, НМКВО. 1992. 116 с.
21. Стеченко Д.М., Безуглий І.В., Турло Н.П., Мархонос С.М. Управління регіональним розвитком туризму. Навчальний посібник. Київ, Знання. 2012. 455 с.

Kateryna Rebrova, Tatiana Korotkova,
Doctor of Architecture, Professor **Viktor Yatsenko,**
Kyiv National University of Construction and Architecture

PRINCIPLES FOR DETERMINING THE POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL AND ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE

Today, the issue of nature conservation, environmental improvement and its interaction with tourism activities is one of the main tasks at all levels of the settlement system. The specificity of tourism in our country is characterized by the fact that it directly considers history, sights in the context of nature, which was the root cause of cultural, architectural and urban monuments. The article highlights the main principles of determining the potential for the development of cultural and ecological tourism, namely the primacy of the natural component, the inherent essence of cultural monuments and the natural environment; ecological cultural and social sustainability; and the gradual systematic development of the network of architectural and construction objects in the industry.

The systematic and phased development should be based on the real possibilities of the resource potential and the existing architectural and urban planning support; study of regional needs and economic opportunities. It is also important to develop a strategy not only for the use but also for the improvement of resource capacity on the basis of ecological improvement of both the natural and urban environment in order to interact the tourism and environmental industry with the relevant foreign systems.

Keywords: tourism; ecology; culture; territorial community; settlement system; cultural heritage; natural potential.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainskoi RSR «Pro okhoronu pryrodnoho navkolyshnoho seredovyshcha» (25.06.1991). (2004) *Zb. Zakonodavchyykh aktiv Ukrainy pro okhoronu navkolyshnoho seredovyshcha*. Chernivtsi. P. 7-26. {in Ukrainian}
2. Zakon Ukrainy «Pro zahalnodержavnu prohramu formuvannia natsionalnoi merezhi Ukrainy na 2000-2015 roky» (21.09.2000). (2000). *Holos Ukrainy*, Kyiv. №209 (2456). P. 4-6. {in Ukrainian}
3. Zakon Ukrainy «Pro turyzm» (15.09.1995). (1995). *Holos Ukrainy*, Kyiv. №214 (1214). P. 4-6. {in Ukrainian}
4. Marder A.P., Yevreinov Yu.M., Plamenytska O.A. ta in. (1995). *Arkhitektura. Korotkyi slovnyk dovidnyk*. Kyiv, Budivelnyk. 333 p. {in Ukrainian}
5. Pankova Ye.V. (2003). *Turystychno-kraieznavstvo. Navchalnyi posibnyk*. Kyiv. {in Ukrainian}
6. DBN B.2.2-12:2019 *Planuvannia ta zabudova terytorii (ostatochna redaktsiia)*. (2019). Minrehionbud, Kyiv. 176 p. {in Ukrainian}
7. *Mistobuduvannia. Dovidnyk proektualnyka*. (2001). Kyiv Ukrarkhbudininform. 192 p. {in Ukrainian}
8. Panchenko T.F., Zakrevskyy O.I., Tkachov A.O. (1999). *Natsionalna dopovid pro ekoturizm v Ukraini*. Kyiv, Minekobežpeky. 23 p. {in Ukrainian}
9. *Osnovne polozhennia «Heneralnoi skhemy rozvytku i rozmishchennia kurortiv, mistv vidpochynku ta turyzmu, pryrodnykh parkiv ta zapovidnykiv v Ukrainskii RSR»*. (1984). Kyiv, NYYPhradostroytelstva. P 22-93. {in Ukrainian}
10. Panchenko T.F. (1999). *Kurortno-rekreatsiina systema Ukrainy. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia*. Kyiv, Karmalita. Vyp II. P. 381-393. {in Ukrainian}
11. Panchenko T.F. (2002). *Landshaftno-rekreatsiine raionuvannia terytorii Ukrainy. Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy*. Kyiv, Lohos. Vyp. 2. P. 16-25. {in Ukrainian}
12. Rodychkyn Y.D. *Chelovek, sreda, otdykh*. (1977). Kyiv, Budivelnyk. 160 p. {in Ukrainian}
13. Beidyk O.O. (2001). *Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia*. Monohrafiia. Kyiv, KNUBA. 395 p. {in Ukrainian}
14. Beidyk O.O. (1997). *Slovnyk-dovidnyk z heohrafiï turyzmu, rekrealohii ta rekreatsiinoi heohrafiï*. Kyiv, Palitra. 130 p. {in Ukrainian}
15. Bilokon Yu.M. (2003). *Rehionalne planuvannia (teoriia i praktyka)*. Kyiv, Lohos. 246 p. {in Ukrainian}
16. Vezerskyi V.V. (1999). *Zahalni vidomosti pro istoryko-kulturni resursy v turystychnykh rehionakh Ukrainy. Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia*. Kyiv, Karmalita. Vyp. 2. P. 90-121. {in Ukrainian}
17. *Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy*. (1990). V 3-kh t. Kyiv, Ukrainaska Radianska Entsyklopediia im. M.P. Bazhana. T.2. {in Ukrainian}
18. *Kratkyi spravochnyk arkhitekтора. Landshaftnaia arkhitektura*. (1990). Kyiv, Budivelnyk. 336 p. {in Ukrainian}
19. Ladyhina I.V., Dubyna N.H. (2019). *Landshaftna arkhitektura v umovakh urbanizatsii. Navchalnyi posibnyk*. Kharkiv. 192 p. {in Ukrainian}
20. Kryzhanovskaia N.Ia. *Ekoloho-hradostroytelnye pryntsypy proektyrovannia landshaftno-rekreatsyonnykh terrytorii Ukrainy*. (1992). *Uchebnoe posobyie*. Kyiv, NMKVO. 116 p. {in Ukrainian}
21. Stechenko D.M., Bezuhlyi I.V., Turlo N.P., Markhonos S.M. (2012). *Upravlinnia rehionalnym rozvytkom turyzmu. Navchalnyi posibnyk*. Kyiv, Znannia. 455 p. {in Ukrainian}